

УДК 1(477)(092)СКОВОРОДА

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-4\(205\)-6-11](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-4(205)-6-11)Філіпчук Георгій
Вовк МирославаORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7397-0874>ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9109-9194>

ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПОЗАЧАССІ

A З'ясовано, що сучасні реалії змушують педагогів, освітян повертатися до культурно-історичної спадщини, цінностей та ідеалів, якими жили наші національні духові поведирі, серед яких – відомий філософ, поет Григорій Сковорода. Схарактеризовано духовні актуалітети мислителя: почуттєва ірраціональність, духовна, незабгаженість, мудролюбство, витончена моральність, загальнолюдськість, людиноцентричність, правдивість, моральність тощо. Він заклав наріжний камінь у національну філософію виховання душі, возвеличуючи свободу людини, стверджуючи життєву радість розуму і серця. Філософія Сковороди спрямовувала людину до опанування вічних і благородних цілей – жити дух, почування, серце і помисли. Сьогодні Україна воює не лише за свободу й суверенність власної Держави, за землю та волю, море та долю. Фронт пролягає і через сквородинські цінності, які сформували культурний, психоментальний образ української Людини.

Ключові слова: Григорій Сковорода; сквородинські цінності; людиноцентризм; «філософія серця»; виховання особистості; свобода людини; «сродна праця»; християнське вчення

S *Philipchuk Heorhiy, Vovk Myroslava. Life Work of Hryhorii Skovoroda in Timelessness.*

On the night of May 7, 2022, Russia destroyed the Hryhorii Skovoroda National Museum with a missile strike. This goes to prove the genocide of Ukrainians and Ukrainian culture since the destruction of the national memory and Ukrainian identity is one of the main priorities of the national Russian-Ukrainian war. Therefore the article focuses on the fact that modern realities force teachers and educators to return to the cultural and historical heritage, values and ideals that our national spiritual leaders lived by, including «exemplary son of Ukraine, Ukrainian land, and Ukrainian culture» (according to M. Arseniev) Hryhorii Skovoroda. The spiritual actualities of the thinker are characterized by sensual irrationality, spiritual incomprehensibility, wisdom, refined morality, humanity, human centrism, truthfulness, morality, etc. Learning the eternal truths, the great Ukrainian educator and philosopher outlined for the people the vague prospect of ethical tasks of spiritual, cultural, political, social, and state-creating life. He laid the cornerstone in a peculiar national philosophy of soul education, freeing himself from the shackles of all compulsion, vanity, getting rid of slavery, exalting the human freedom, affirming the vital joy of a high mind and heart. It was the happy state of man that gave rise to Skovoroda's ideals, touching the most sensitive strings of the meanings of being, identifying with the most important goal – to raise and strengthen his spirit, thought and heart. Skovoroda's philosophy guided a person to master eternal and noble goals, that is to nourish the spirit, feelings, heart and thoughts. This leading thought of the national awakener contains the essence of modern civilizational existence, echoing the ideological ideas of Western and Eastern intellectual thought, and the outstanding values of Christian teaching above all. Today Ukraine is fighting not only for the freedom and sovereignty of its state but for land and mental determination, sea and fate. The front also runs through Skovoroda's values, which formed the cultural, psychomental image of the Ukrainian person.

Key words: Hryhorii Skovoroda; Skovoroda's values; human centrism; «philosophy of the heart»; personal education; human freedom; «kindred labor», Christian teaching

Філіпчук Георгій Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Philipchuk Heorhiy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member (Academician) of the NAES Ukraine, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: georg.flipchuk@gmail.com

Вовк Мирослава Петрівна, докторка педагогічних наук, старша наукова співробітниця, завідувачка відділу змісту і технологій педагогічної освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна

Vovk Myroslava, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, The Head of the Department of Pedagogical Education Content and Technologies, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: miravovk79@gmail.com

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Минув 200-й день повномасштабної агресії, війни россії проти України.... Нечуване варварство XXI століття, спрямоване проти української ідентичності, державності, людяності. Проти Григорія Сковороди, його ідеалів, помислів, етичних цінностей, життєвих істин. Абсолютна несумісність, непоєднаність імперської, людиноненавистницької ідеології зі сквородинським світобаченням. Відбувається протистояння не минулого із сучасним, а добра і зла, світла і темряви, совісті й дикунства.

Григорій Сковорода залишається для нас, українців, воїном духу, честі, свободи. Водночас недруги-мозковити впродовж трьох століть намагаються його вкрасти, привласнити, загарбати, як і нашу Україну. А коли стається не по-їхньому, то воліють нищити. Тому мозковія продовжує війну з Україною, зі сквородинськими ідеалами вільного народу. Це стало очевидним, коли вночі 7 травня 2022 р. окупанти ракетним ударом знищили Національний музей Григорія Сковороди... Адаже на їхніх «чорних дошках» геноциду українців Сковорода записаний як «стратегічний об'єкт». Бо саме знищення національної пам'яті, української ідентичності є одним із головних мотивів людино-вбивчої війни.

Історія повторюється... Нищення сквородинства характеризує істинну самодержавно-царську, комуністично-більшовицьку та нинішню путіно-недоімперську політику, що завжди люто боролася із цим духовно-інтелектуальним явищем українців, особливо у найскладніші періоди денационалізації, терору, репресій, голодомору-геноциду, війн.

Однак сатанинству не вдалося торжествувати. Бо дух Народу – незнищений. Для українців 2022 рік є не тільки періодом жакливого війни, але й торжеством СКОВОРОДИ. Адаже незабаром, попри все, Україна та весь культурний, інтелектуальний, гуманний світ відзначатиме 300-річчя Його народження, як символу національної духовності, просвітництва, народності, свободолюбності. Створивши високоетичне світопочування та світобачення, народний філософ і мудролюб, надихаючись від знаряддя Божого, залишив для нас у спадок цінність, яка є непідвладною вікам.

У часи нинішнього лихоліття цінності слова і національного чину зберігають для нас свою значущість і затребуваність. Сповідуючи чесноти Г. Сковороди, маємо ставати стійкішими, чемнішими, совіснішими мудрішими, щоб перетворювати сквородинське «невидиме» у «видиме» і щоб люди, світ заговорили правдою.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науковий дискурс осмислення ідей Г. Сковороди достатньо диференційований і представлений значною кількістю праць, у яких розкривається сутність філософсько-релігійних поглядів педагога-філософа. З-поміж наукових розвідок, що висвітлюють актуалітети сквородинського вчення, його

кордоцентричної теорії та впливу на розвиток національної філософської думки у контексті народної релігійної моделі світосприйняття, вирізняються дослідження, здійснені у ретроспективі культурологічних, філологічних студій (М. Сумцов, М. Возняк, Д. Багалій, І. Огієнка, І. Мірчук, М. Ковалинський та ін.). Важливими працями з актуалізації ідей Г. Сковороди у співвіднесенні з процесом становлення національної ідеї на українських землях є дослідження сучасників: М. Поповича, В. Шевчука, В. Артюха та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне дослідникам спадщини Г. Сковороди у діахронічному і синхронічному вимірах, вважаємо, що нині філософсько-релігійні, етнопедagogічні конструкти учення видатного філософа-педагога мають вивчатися із позиції становлення методології національної ідеї, розвитку власне національної еліти на всіх етапах утвердження української державності.

Мета статті: схарактеризувати філософсько-релігійні ідеї і принципи Г. Сковороди, визначити духовні актуалітети його спадщини у контексті утвердження національних цінностей і становлення української державницької думки.

Викладення основного матеріалу. Переддні 300-річчя великого національного мислителя Григорія Сковороди палають війною, яка докорінно змінила усі плани, устремління, настрої по відзначенню і вшануванню життєтворчості великого Любомудра, змусила сутнісно переосмислювати його місію, сенси буття, ідеї, прикладаючи їх до майбутнього нації. Думки, погляди, світовідчуження народного філософа й навчителя природно актуалізуються як з трагедіями, так і з надіями й сподіваннями на кращу долю людства, народу, людини. Хоча Григорій Сковорода як духовний Провідник, не так просто сприймається, розуміється з його глибокою мовою образів і символів, ірраціональним, кордоцентричним світосприйняттям.

Його багато «знають», однак недостатньо «читають». Найскладнішим завданням є *виховання нації*, оскільки в ньому закладене головне національне багатство – людський капітал. Адаже від його якості практично залежить усе – від громадянськості, патріотичності до професійної компетентності, моральності, етичності. Російська агресія зробила зазначену тему надзвичай чутливою, а затребувана традиція у відданості своєму народу і Державі, як і необхідність сквородинської цінності «сродної праці» (природовідповідності), освіченості, націєкультурності, стали визначальними критеріями часу. Бо саме опанування цієї «науки» в її найширшому контексті «доводить до досконалості сродність», – стверджував Г. Сковорода.

Український провидець заклав основи філософії й педагогіки виховання рідного народу. Мудрець, який звільнив себе від пут, будь-якого примусу, суєти, позбавивши себе рабства природних потреб, смакуючи життєву радість високим розумом і серцем, спромігся сотворити писане й неписане етичне вчення, що здатне слугувати орієнтиром

для нинішнього і прийдешніх поколінь в етичних громадянських і державних діяннях. Його *наука жити і бути* творилася із самого життя. Щасливий стан людини народжував найвищу філософію Г. Сковороди. А тому, коли розум і почуття торкалися сенсів людського життя, він отожнював найголовнішу його мету – рости і зміцнювати дух людини, думку і серце.

Задовольняючись тим, що є, дякуючи Всеблаженному, що *«потрібне зробив легким, а важке непотрібним»*, він не переставав і словом, і ділом, і серцем доводити важливість для себе, для кожного визначати та досягати життєвої мети. Усвідомлюючи реальність і природність світу людини, споглядаючи й оцінюючи людські діяння, філософ зазначав, що для багатьох ця *«голова» життя полягає в задовільненні черева, для інших – очей, ніг, а ще для інших ціллю є потреби в одязі та у всяких бездушних речах*. Однак філософія Григорія Сковороди як любов до мудрості спрямовувала Людину до мети найвищої – живити дух, благородство серця і помислів. Справді, у цій провідній думці закладена універсальна цінність буття, що перекликається із світоглядами західної і східної інтелектуальної думки, а передусім з неперехідними цінностями християнського вчення. Бо в першому посланні святого апостола Павла до солунян міститься значуща відповідь на питання «як треба жити» – «Духа не вгашайте! Усе досліджуючи, тримайтеся доброго!» [3, с. 237].

Учення філософа і просвітника, педагога і митця, яким був Г. Сковорода, зберігає свою значущість тому, що він формував філософію своїм життєвим чином. Можна вести дискусію навколо формалізації ним ідей і поглядів, «некласичних» теоретичних положень, дефіциту системності тощо. Але дуже важливо осмислити сутнісні речі цього унікального доробку, навшпинячки дотягаючись до вершинності духу особистості, «прямуючи» (і як Народ) упевненіше в незвідність майбутнього. Безперечно, ціннісні виміри, світопочуттєвість, етичні й політичні орієнтири національної і глобальної сутності народів, держав у XXI ст. зазнають посутніх змін і трансформацій.

Водночас спадщина національних поводирів, насамперед Г. Сковороди, набуває особливого переосмислення. Адже сам філософ уособлює глибокомудрість національного просвітника, відображаючи історію, традицію, психоментальність, душу свого народу, його прагнення до пізнання вічних істин, служіння їм. Він послуговувався, йдучи шляхами освіченості, знаннями староукраїнської наукової традиції, національного письменства, церкви, Києво-Могилянської академії, пізнаючи істини в стародруках і збірниках, що знаходилися в бібліотеках братств, П. Могили, Е. Славинецького, С. Яворського. Хоча очевидно, що далеко не всі, кого він вивчав, ставали орієнтиром і прикладом наслідування для його народу (зокрема Ф. Прокопович).

Г. Сковорода символізував саме свій час і ментальність свого народу тієї доби уярмлення, відображаючи своє-

рідність світобачення і поведінкові норми у ставленні до навколишнього світу, за які його пізніше справедливо критикував Т. Шевченко. Однак його народність, «простонародність» у найшляхетнішому вимірі, культуровідповідність сформували живлющий національний образ, який витонченістю серця та розуму став помічним для українців, особливо в часи нинішнього воєнного лихоліття.

Нація має такі «забагатіти з його бідності». Бо сквородинська «бідність» містить у собі й ту надзвичайну природність життєвих потреб, і пріоритетність духовного над тілесним, і водночас глибоку етику поведінкових норм Людини. Його категорія «бідності» була суголосною з істинами античної філософії, християнського вчення: *«Хто мав багато, той не мав зайвину, а хто мало, – не мав недостачі»*. І *«нехай кожен дає, як серце йому призволяє, бо Бог любить того, хто з радістю дає!»* [3, с. 214].

Григорій Сковорода, не прагнучи матеріальних статків і не маючи їх, утверджував цінності духу і мудрості істини як справжній син України. Був свідомим того, що нічого не зрушити з місця, якщо не в змозі оволодіти найголовнішою чеснотою – відданістю рідній землі та своєму народу. Ця сквородинська цінність мусить бути завжди з нами, як і вигранене вічністю слово В. Сосюри: *«Любіть Україну всім серцем своїм / і всіми своїми ділами»* [11].

Розмірковуючи передусім над етичними і громадянськими нормами, якими керувався Г. Сковорода, захоплює вражаючою глибинністю пластів сповідуваних ним цінностей загальнолюдськості й народності. Він ніби зіткнув золотими нитками правдивості, моральності, духовності й справедливості скарби античності, Святого Письма, українськості, всесвітності. У широкому контексті педагогічного виміру, коли йдеться про виховання власного народу і людства, його ідеали виходять далеко за межі національного, вони є мірилом універсального світобачення, вибудовано ним на ґрунті античної культури й філософії. Поціновуючи творіння Сократа, Платона, Філона, Плутарха, він зазначав про їхню велику силу мудрості, які вміли сприймати світ так, *«щоб невидиме було видимим», «зображуючи свої думки образами, ніби словами»*. Бо ж *«правда острому зору»* античних мудреців *«не бовваніла здалека так, як підлим умам... кожна думка повзає по землі підло, як змії. Але в ній є око голубиці, що дивиться через потопні води на прекрасну постать Правди»* [14].

Для українців, особливо в часи нинішні, суголосною є передусім українська національно-центристська концепція осмислення ідей Г. Сковороди, яскравими представниками якої вважалися Д. Чижевський і І. Мірчук, на відміну від консервативно-монархічної (В. Зеньківський, П. Бобринський). Ця концепція має широку підтримку за кордоном, зокрема в університетах Праги, Варшави, Мюнхена, Північної Америки. Адже антагонізм щодо поглядів на вчення Сковороди набрав особливого розвитку в емігрантському середовищі, обстоюючи українську і «руську» парадигми світосприйняття.

Україна, інтелектуальний, культурний світ відзначає 300-річчя народження символу української духовності, просвітництва, народності Г. Сковороди, що залишив нам у своїх трактатах, діалогах, байках, псалмах, притчах, листах, перекладах з латини психоментальний, культурний образ української людини. Є сподівання, що це унікальне національне надбання остаточно займе своє належне місце в національному пантеоні. Саме у спадщині філософа, зазначав видатний просвітник, дослідник української культури І. Мірчук, сконцентрувалися «виідеалізовані всі риси українського народу» [10, с. 42]. Його внесок в історію національної філософії, літератури, культури, теології, педагогіки, музики є неоціненним.

Г. Сковорода створив власну світоглядність, що, надихаючись від знаряддя Божого, подарувала йому світлу усвідомленість – необхідність безустанної боротьби серця, яке несе добро. Бо «чи може він бути вільний, – запитуючи він себе, – без діла, без чину, без користі Людству?» [14].

Оцінки, рецепції, політичне й культурологічне ставлення до Г. Сковороди у багатьох вимірах відображають історичну дійсність і долю українців та України. Показово, що нищення сквородинства як інтелектуально-духовного явища українців завжди утверджувалося як офіційна ідеологія в найскладніші історичні періоди денационалізації, терору, репресій, голодомору, геноциду. Аксиомою, доканим фактом є те, що ренесанс, відродження справжнього Г. Сковороди відбуватиметься лише у власній Державі, коли уможливіється володіння великим природним даром – писати національну історію душею рідного народу, навечно позбавивши цього шансу чужинців. Сковорода через віки нагадує нам, українцям, і зобов'язує нас говорити правдою з власним народом.

Щоб сутнісно усвідомити значущість ідей, поглядів, ідеалів Г. Сковороди, об'єктивніше оцінювати багатозначність його філософської системи, її символіко-антропоцентричний характер і національну специфіку світобачення мислителя, необхідно неупереджено враховувати історичні, політичні, етнокультурні, ідеологічні аспекти. Найприскіпливіший аналіз і глибоке занурення у явище сквородинства лише посилюватиме проблемність його філософічного й суспільно-історичного поля, стверджуючи розмаїття в поглядах, оцінках, що відображали дух епох, політичних режимів, світоглядність і рівні національної свідомості та суспільної культури.

Найяскравіший «представник українського духовного бароко, український передромантик, він знаходився в самому центрі національної духовної історії!» – так писав про нього відомий історик філософії Д. Чижевський [14].

У його спадщині, життєтворчості знаходимо те, що існує в позачасі та містить ту неперехідну просторовість, у якій нуртує вічне буття нації, котра здатна «спалахувати» ніким і нічим непогамованою енергією високого почуттєвого життя, мужністю серця. Саме за це платонівське «спалахування душі», що ставало в сквородинському обрамленні

притягувальним центром духовного життя українського народу та зародком його екзистенційного мислення, має бути вдячними Г. Сковороді. Із цього невичерпного джерела мудрості продовжують вгамовувати спрагу до знань багато поколінь українців. І. Мірчук в «Енциклопедії українознавства» (1949 р.) зазначав: «Філософський антропологізм Сковороди має характер онтологічний, теоретично-пізнавальний та етично-практичний, поставивши на чолі свого вчення Сократову девізу: «Пізнай самого себе». Просякнуте наскрізно гуманістичними ідеалами, його вчення спрямовувалося для досягнення найвищої мети людського життя – щастя, до якого людина доходить тоді, коли виконує призначену їй роль, здійснюючи волю Божу» [5, с. 721].

Г. Сковорода, народившись козаком, а не кріпаком, завжди поцінував найбільше свободолобність, освіченість, був спраглим до пізнаваності світу. Очевидно, родовідний генетичний код уможливив його поступ на просвітницькій дорозі, йдучи тернистими шляхами вже окупованої тоді москалями Київської академії, придворної капели в Петербурзі, вивчаючи світ європейських наук і традицій в Угорщині, Австрії, Пруссії, набираючись мудрості в багатьох духовних закладах, понад 15 років учителюючи, виховував молодь. Г. Сковорода володів добротним педагогічним досвідом, запозичивши багато корисного за кордоном. Він, навчившись бути усім задоволенням тим, що подаровано Всевишнім, отримавши завдяки праці й природі блискучі знання, здатен був принести для суспільного блага і рідного народу надзвичайно багато добра і слави.

Неправдивим є ствердження тих дослідників творчості Г. Сковороди, які намагаються доводити його приналежність до російської культури, науки, філософії, оскільки він писав латинською, російською, еллінською мовами. Однак при цьому мало хто висвітлює сутнісне питання про те, а чи можна було вільно творити українською мовою, якщо у XVIII ст., починаючи від заборон на друк українських книжок, жорстокої цензури і до церковних амвонів усе національне знищувалося й витолочувалося. І. Огієнко, характеризуючи ситуацію того періоду, писав: «Справа розросту української мови в окрему літературну мову стала сильно лякати російський уряд і російських націоналістів, особливо вчених, бо ж усі розуміли, що з розростом мови зростала й окрема свідомість нації. Розпочалися писання, що українська мова – це не окрема мова, а тільки сполонізована народна говірка мови російської. І багато росіян виявляли просто зоологічну ненависть до української мови» [7].

У протиприродній, антинаціональній суспільній ніші зростав Г. Сковорода, творчість й життєвий шлях якого не завжди вкладаються у створені сучасниками політичні, національно-культурні кліше. Будителів народного духу, націєтворців часто намагаються прив'язати до власного світобачення, ідеалізуючи помисли і діяння, намагаючись

актуалізувати й осучаснювати їх навіть у тих сферах, яких ще не навіть існувало.

Висновки. Отже, учення Григорія Сковороди, що формувалося на основі принципів української народності, на засадах віри і народної етики, зберігає свою значущість у сучасних соціокультурних, політичних умовах. Коли нинішні реалії змушують нас знову й знову повертатися до культурно-історичної спадщини, цінностей та ідеалів, якими жили наші національні духові поведирі, то маємо відчувати, зрозуміти суспільну атмосферу, в якій, незважаючи на уярмлення народу, продовжувала горіти, жити українська традиція волі.

«Взірцевий син України, української землі, української культури» (М. Арсеньєв), яким був Г. Сковорода, міг створити себе лише на ґрунті української традиції. Г. Сковорода складний передусім своєю почуттєвою ірраціональністю, духовною вивершеністю, незбагненністю, мудролюбством, витонченою моральністю. Глибинність і невловимість сквородинської думки часто була тією праосновою, на якій вибудовувалася творчість багатьох національних мислителів, просвітників, поетів, тих, які були будівничими нової української літератури, зокрема І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка. Його філософічну, поетичну, педагогічну, духовну творчість не могли оминати М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, М. Кропивницький, уся наша інтелектуальна, творча еліта XIX – XXI ст.

Філософ-педагог, не маючи матеріальних статків і не прагнучи їх, щедро обдарував свій народ цінностями духу і мудростями істин як справжній син української землі. Будучи величним моральною красою і силою свого народу, благородством помислів і діянь, він залишається гідним прикладом у цьому глобальному, жорсткому і варварському світі, зіпсованому корисністю, нетерпимістю, ненавистю. Розмірковуючи над сутністю його етичних і громадянських норм, визнаєш вражаючу глибинність сквородинських вартостей загальнолюдськості, людиноцентричності. Він своїми світлими думками правдивості, моральності, духовності й справедливості ніби зіткнув воєдино скарби античності, української народності, людськості й християнства. У широкому контексті, коли йдеться про виховання людини і народу, ідеали Г. Сковороди виходять за межі «національного», вони є мірилом універсального етичного принципу відповідальності людства «за все живе». Його світобачення опиралося на велику силумудрість сприймати світ таким чином, «щоб невидиме було видимим», даруючи «правду острому зору». Пізнаючи вічні істини, великий український просвітник і філософ окреслював для народу неозору перспективу етичних завдань духовного, культурного, політичного, соціального, державотворчого життя.

Він заклав наріжний камінь у національну філософію виховання душі, вивільняючи себе від пут примусу, суєти, позбавляючись рабства і возвеличуючи свободу Людини,

стверджуючи життєву радість високого розуму і серця. Саме щасливий стан людини народжував сквородинські ідеали, торкаючись найчутливіших струн сенсів буття, отожднюючись з найголовнішою метою – рости і зміцнювати її дух, думку і серце. Дякуючи Творцеві, що потрібне зробив легким, а важке – непотрібним, він не переставав і думкою, і словом, і ділом, і серцем доводити значущість для кожного суцього визначати і досягати для себе поставленої мети.

Філософія Г. Сковороди спрямовувала людину до опанування вічних і благородних цілей – жити дух, почування, серце і помисли. У цій провідній думці національного будителя закладена сутність сучасного цивілізаційного буття, перекликаючись зі світоглядними ідеями західної й східної інтелектуальної думки, а передусім з непересічними цінностями християнського вчення. Ці високі ідеали досліджувалися, оспівувалися, возвеличувалися багатьма нашими філософами і поетами, просвітителами і духовними наставниками. Від Д. Багалія, І. Огієнка, Д. Чижевського, І. Мірчука, П. Тичини, В. Симоненка, В. Стуса, Д. Донцова, М. Вінграновського, І. Драча, М. Поповича, І. Дзюби, Л. Ушкалова і до сучасників В. Шевчука, Л. Костенко, Д. Павличка, М. Жулинського та багатьох інших звучать найрізноманітніші рефрени думок і почуттів про славного Любомудра. Бо Він був, за визначенням В. Барки, «найбільшим після перших отців Церкви християнським філософом».

Нині Україна воює не лише за свободу й суверенність власної Держави, за землю та волю, море та долю. Фронт пролягає і через сквородинські цінності, що сформували культурний, психоментальний образ української Людини.

Віriamo, що обпалений війною видатний педагог-філософ у Національному музеї Григорія Сковороди через століття все гучніше нагадуватиме нам і зобов'язуватиме нас, українців, говорити правдою зі своїм народом. Бо де Правда, там і Бог. Там Свобода і Перемога.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо через осмислення творчої спадщини Г. Сковороди із позиції оновлення змісту культурологічної, історичної, гуманітарної підготовки фахівців різних спеціальностей і визначення пріоритетів його філософського вчення з розвитку національної ідентичності учнівської і студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Артюх В. Григорій Сковорода: українізація образу. *Сумський історичний портал*. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9521-hryhorii-skovoroda-ukrainizatsiia-obrazu.html>
2. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків: Союз, 1918. 308 с.
3. Біблія. Книги нового Заповіту. *Українське біблійне товариство*. 1993. 50М – V073(Н).
4. Возняк М. Грицько Сковорода, славний український мудрець (1722–1794). Львів, 1922. 24 с.
5. Енциклопедія українознавства / Національна Академія наук України. (Видане 1949 р.). Київ, 1995. 400 с.
6. Ковалинський М. Життя Григорія Сковороди. Сковорода Г. С. *Повне зібрання творів*: у 2 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1973. С. 439–476.

7. Огієнко І. Історія української літературної мови (VII. Скорпіони на українське слово). URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu14.htm>
8. Попович М. В. Григорій Сковорода: Філософія свободи. Київ, 2007. 256 с.
9. Попович М. В. Сковорода Григорій Савич. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Skovoroda_H
10. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Л. Ушкалова. Харків ; Едмонтон ; Торонто, 2011. 1400 с.
11. Сосюра В. Любів Україну. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=297>
12. Сумцов М. Сковорода і Ерн (Про погляди В.ерна на світогляд Г. С. Сковорода). *Літературно-науковий вісник*. 1918. Т. 69, кн. 1. С. 41–49.
13. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Григорій Сковорода. URL: <http://www.bitopys.org.ua/chyph/chyph05.him>
14. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковорода / підготовка тексту й передне слово проф. Л. Ушкалова. Харків : Прапор, 2004. 272 с.
15. Шевчук В.О. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима: роздуми. Київ, 2008. 528 с.
5. *Entsyklopediia ukraïnoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian studies]*. (1995). Natsionalna Akademiia nauk Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
6. Kovalynskyi, M. (1973). *Zhyzn Hryhoryia Skovorodu [Life of Grigory Skovoroda]*. In H. S. Skovoroda, *Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works]* (Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
7. Ohienko, I. *Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy (VII. Skorpiony na ukrainske slovo) [History of the Ukrainian literary language (VII. Scorpions on the Ukrainian word)]*. Retrieved from <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu14.htm> [in Ukrainian]
8. Popovych, M. V. (2007). *Hryhorii Skovoroda: Filosofia svobody [Hryhorii Skovoroda: Filosofia svobody]*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Popovych, M. V. (2011). *Skovoroda Hryhorii Savych [Hryhorii Skovoroda: Philosophy of Freedom]*. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Skovoroda_H [in Ukrainian].
10. Skovoroda, H. S. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv [Complete academic collection of works]*. Kharkiv; Edmonton; Toronto [in Ukrainian].
11. Sosiura, V. *Liubit Ukrainu [Love Ukraine]*. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=297> [in Ukrainian].
12. Sumtsov, M. (1918). Skovoroda i Ern (Pro pohliady V.erna na svitohliad H. S. Skovorody) [Skovoroda and Ern (On the views of V. Ern on the worldview of H. S. Skovoroda)]. *Literaturno-naukovyi visnyk*, 69, 1, 41-49 [in Ukrainian].
13. Chyzhevskiy, D. *Narysy z istorii filosofii na Ukraini. Hryhorii Skovoroda [Essays on the history of philosophy in Ukraine. Hryhorii Skovoroda]*. Retrieved from <http://www.bitopys.org.ua/chyph/chyph05.him> [in Ukrainian].
14. Chyzhevskiy, D. I. (2004). *Filosofia H. S. Skovorody. Pidhotovka tekstu y prednie slovo prof. L. Ushkalova [Philosophy of H. S. Skovoroda. Preparation of the text and foreword by Prof. L. Ushkalova]*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
15. Shevchuk, V. O. (2008). *Piznanyi i nepiznanyi Sfinks: Hryhorii Skovoroda suchasnymi ochyma: rozmysly [Known and unknown Sphinx: Hryhorii Skovoroda through modern eyes: reflections]*. Kyiv [in Ukrainian].

References

1. Artiukh, V. *Hryhorii Skovoroda: ukrainizatsiia obrazu. Sumskyi istorychnyi portal [Hryhorii Skovoroda: Ukrainization of the image]*. Retrieved from <https://history.sumy.ua/research/article/9521-hryhorii-skovoroda-ukrainizatsiia-obrazu.html> [in Ukrainian].
2. Bahalii, D. (1918). *Istoriia Slobidskoi Ukrainy [History of Slobid Ukraine]*. Kharkiv: Soiuz [in Ukrainian].
3. *Bibliia. Knyhy novoho Zapovitu [The Bible. Books of the New Testament]*. (1993). Ukrainske bibliine tovarystvo [in Ukrainian].
4. Vozniak, M. (1922). *Hrytsko Skovoroda, slavnyi ukrainskyi mudrets (1722–1794) [Hrytsko Skovoroda, slavnyi ukrainskyi mudrets (1722–1794)]*. Lviv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 08.09.2022